

ل ديف چونهك ل سهر به كه مين رۆژنامه كوردى

● حجي جعفر ●

دۆبى

ههچو كاندیک فی ربه
دینی ربهك مصری سر
ناف خویانی جریدهی
لاو بدرخان پاشا
مقداد مدحت بهی
هر جار دۆمزر جریده یا
بی پوره آریسه ربهك
كوردستان ده بیدین خاکی
پاژده روزا جاركی نیت
نیشانندن

سالا عوێ

كوردستان

٣١٥

عدد ١

عنوان
مهرده «كوردستان» غزه سی
صاحب دهمزی بدرخان
پانازاده

مقدار مبدعت
مربنده ٢٠٠٠ نسخه كوردستان
ولات عاقلانه ارسال ووسا له
فراوقصایه نشر ونسیم اوله جعفر
كوردستان خارجهك هر سه
هجوت سهك ابوه بدلی
٨٠ غروندهر
كردسان داخانه عاصوهی
انتهاره عیانا كوندرباور

كردایي ابقاط و تحویل صنایعه آشوبق ایچون شمذیك
اردن بش گونده بر نشر اولوزور كردجه غزته در

روزا پنجشنبه ده ٣٠ ذوالقعدة سنه ١٣١٥ پنجشنبه فی ٩ نيسان سنه ١٣١٤

«النیل»، «المقطم» دکر، چونکی فی دهسته کا دو ماهی
عهیب و کیماسیت سولطان عبدالحمید دیار دکر، دیسان
رۆژنانا «اجتهاد» کوب نافق «تورکیت لاو» دهردچو دگهل
رۆژنامیت ئه رمی مل ب ملی فهابون دزی سولطان

دهمی رۆژناما (كوردستانی 1898)، ل قاهیره
دهردچوو، رۆژناما «البرهان»، «القاهرة»، «الاهرام» زی
ب پشتگیری یا سلطان عبدالحمید دهردچوون و
به رهنگاری یا رۆژناما «الوطن»، «الزمان»، «مرأة الشرق»،

عبدالحمیدو دسته کا وئی.⁽¹⁾

دئی گهرمیا تی دا، رۆژنامه گهری یا تورکی د درافه کی تهنگ و ئالوزدا بو، سولطان عبدالحمیدو نوکهریت خوب ههمی رهنگا دوژمناتی یا رۆژنامه - گهری یا پاک و په یفا رهسن دکر، گهلهک ژ په یفا پاقر و راست ترسیان، ههتا رادهیه کی هندهک په یفل ل سهر لاپهریت رۆژناما هاتنه قهدهغه کرن، وهک په یفا:

(دیموقراطیعت، ههفل پشکی، سهر بهستی . . هند) گهلهک جاران ژی دهرگه هئی هندهک رۆژناما ل سهر نفیسینه کا چونه یی دهاته گرتن، ژ لایه کی د یفه زولم و زوری یا سولطان عبدالحمید هند دژوارو تیژ بوو که سی ئه و هیئی نه ما بو داخوازا دهرئیخستنا رۆژنامه یه کی بو خو بکهت.⁽²⁾ د درافه کی هویئ تهنگ و یئ سهرویه ردا، ب زحمهت رۆژنامه یه کا کوردی ب شهت هیئی و داخوازیت میلله تی خوب نفیسیت و بگه هیتته خه لکی، له و ما دلسوژیت په یفا کوردی بیرو هزرت خو کرن، کو رۆژنامه یه کا کوردی ژ دهرقه ی و ولاتی دهر بیخن.

دقیا ئه م وئی ژی بزاین کوه بهری رۆژناما کوردمنتانی په یدا بییت، رۆژنامه گهری یا ئهرمنی و یونانی و تورکی هه بو، ههر ل سال (1942) جو هییا چاپخانه کیشانه دنافل ئیمبراطوریه تا تورکی دا، پاشی ل سال (1567) ئهرمنا دهست ب رۆژنگه ری کر، پاشی ل سال (1627) یونانیا.

یه که مین چاپخانه ب زمانی تورکی هاتیه و ولاتی سال (1726) ی بو، لی ب راست و دروستی رۆژنامه گهری یا تورکی ل سال (1831) دهست یئ دکهت، ل سهر ده می سولطان مه حمودی دووی (1808).⁽³⁾

ب راستی ئه ف پینگا فا رۆژنامه گهری یا ئهرمنی و یونانی و تورکی هافیتی، ههتا راده یه کی کار کر بو سهر بیرو هزرت رۆشنبیریت کورد، کو ئه وژی بیرو هندئ بکهن رۆژنامه یه کی ب زمانی میلله تی خوده ربیخن، لی ههر

وه کی مه بهری نه و گوتی، دهرئیخستنا رۆژنامه یه کا کوردی ل کورد، ستانی تشتهک گران بو، له و ما جووته برایت به درخانی خودئ ژ ههر دوان رازی بت، بهرئ خو دانه و ولاتی میسری چونکی:

1 - میسر نزیکترین و ولاته بو کوردستانی، کوبشیت خزمه ته کی بکهت، راسته لوینان نزیک تره به لی ئه و سهرویه ری ل میسری ب دهست کوردان دکهت، ل لوینان نه بو.

2 - میسر پشکه فیتترین و ولاته، له باره ی رۆشنیبری له و ولاتی عهره ب دا.

3 - ههر ل سهر ده می ناپلیون چاپخانه و شارستانیه تا ئه ورپی کار ل میسری کر بو.

4 - خالا ژ هه میا گرنهگ تر ئه و بو، کو ده رگه ه بو ههمی «معارضه» تورکی فه کری بو دژی سولطان عبدالحمید، وه کو ئهرمنی یا و پارتا (اتحاد و تهرقی)، کو ههر ئیکی رۆژناما خو هه بو دژی سولطانی، له ورا کوردان ژی بهرئ خو دابو وئی دهرئ داکو بکارن خزمه تا رۆژنامه گهری یا کوردی و میلله تی کورد بکهن.⁽⁴⁾

ل سال (1898) رۆژا (22) ی نیسانی ل باژیبری قاهره دو برایت دلسوژ خو گووری که ریت په یفا کوردی و زمانی کوردی شیان بو جارا ئیکی د میژ وویا میلله تی کورددا، ب زمانی کوردی رۆژنامه یه کی بو کوردان ل بن ناف و نیشانیت «کوردستان» ب چوار لاپهرا ل چاپخانه (الهلال) دهر بیخن.

ب ئی پینگا فی «مقداد مدحت به درخان» یه که مین نهره ل بیبلوگرافیا رۆژنامه گهری یا کوردی وهرگرت، و اتا مقداد مدحت به درخان ب یه که مین رۆژنامه نفیسی کورد دیته ژمارتن ل د یفرا نافی خودئ ژنی رازی عبدالرحمن پاشا به درخان نهره دووی وهر دگرت.⁽⁵⁾

رۆژا «22» نیسانی رۆژه کا گه شه د رۆژنامه گهری یا کوردیدا، پینگا فهک هیزاو سهرکه تیه دبیرو هزرت

ره‌شه‌نییڤریت کورددا، له‌وما ئەف پۆژه بویه جه‌ژنا رۆژنامه‌گه‌ری‌یا کوردی و هەر سال فی دەمی رۆژنامه‌نڤیسیت کورد ب بیرهاتنا ژ دایک بوونا فی رۆژنامی قه‌لمه‌ تیز دکه‌ن و دکه‌ئنه‌ ئەکۆلین و بشکینا رۆژنامه‌گه‌ری‌یا کوردی.

ئەف رۆژنامه‌یه‌ ب چوار لاپه‌را دهرده‌گه‌فت ب قه‌واری (25, 50 x 32, 50 سم) ب شینوا کورمانجیت بوتان سهرنڤیسه‌فانیت فی رۆژنامی ژى هەر ژ خه‌لکى بوتان و بنه‌مالا میر به‌درخان، ئەف بنه‌ماله‌ ژ عه‌شیره‌تا خالتیان، هەر ژ که‌ئن دا میراتیا کوردان کره‌و قه‌لم ب ده‌سته‌کى و تفه‌نگه‌ ب ده‌ستى دى گرتیه‌، ژ بۆ کوردان را راست و دروست بوینه‌، جان و مالى خو گۆرى کوردو کوردستانى کرینه‌.

فی بنه‌مالى به‌رى سالا (1514) هه‌تا سالا (1847) سه‌روکاتیا ئیماره‌تا بوتان کره‌.

یه‌که‌مین میر نافی وی (عه‌لى به‌گه‌) بویه، دو‌ماهى میر نافی وی (به‌درخان پاشا) بویه، کو خودانى شورشا (1842، 1847) بویه و (90) کوپرو نه‌فی ل ديف خو هیلایینه‌،⁽⁶⁾ هه‌مى خودان قه‌لم و روتبه‌و که‌نکه‌نیت ده‌وله‌تى بوینه‌ ژوانا:

(ئهمین عالی به‌درخان، عبدالرزاق به‌درخان، جه‌لادت به‌درخان، کامیران به‌درخان، مقداد مدحت به‌درخان، عبدالرحمن به‌درخان... هتد).

میجر نوڤیل دبیژیت:

(کۆره‌کانى ئەمین عالی به‌درخان له‌ ئەستنبول گه‌وره‌بسون و پنداوستى ژيانیا له‌ رۆژنامه‌ - نووسى ده‌ست ده‌هینا⁽⁷⁾ پاشى دبیژیت؛

(رۆژنامه‌ی سه‌ربه‌ستى) و چاپه‌مه‌نیه‌کانى تری (یانى کوردی) له‌ ئەستنبول هەر له‌ لایه‌ن ئەوانه‌وه‌ - به‌درخانیه‌کان - سه‌ربه‌رشتى و ئاراسته‌ی سیاسى ده‌کرنیت،...⁽⁸⁾)

یاریده‌رى سه‌رنڤیسی فی رۆژنامى خودى ژى رازى جه‌لادت به‌درخان بو.

هینژا (ئریا به‌درخان) ی ژى رۆژنامه‌نڤیسی ل میسرى کره‌، به‌لى نه‌ هاتیه‌ زانین کوچ رۆژنامه‌ دڤیسی، ژبلى هندى کو خودى ژى رازى خودانى کتیبایا «القضية الكردية»یه‌، یاکو بنافى دکتور بله‌ج شیرکوی ده‌رڤیختى . پروفیسور کامیران به‌درخان و جه‌لادت به‌درخان ل سالیٓ چلان گوڤارا (رونه‌وى و هاوارو ستیرو رۆژانو) ده‌رڤیختن .

خو مقداد مدحت به‌درخان و برابى خو عبدالرحمن پاشا سه‌رکیشیت رۆژنامه‌گه‌ری‌یا کوردینه‌، چونکى بۆ جارا ئیکى د میژوویا میللته‌تى کورددا (22) تی نیسانى سالا (1898) رۆژنامه‌یه‌کا کوردی ژ ده‌هه‌منا دایکا خو که‌فت .

هینشتا رۆژنامه‌گه‌ری‌یا کوردی رابیه‌ سه‌ر پیاو نه‌ رابى که‌فته‌ شه‌رگه‌مى شه‌ره‌نڤیخی دگه‌ل سولطان عبدالحمید وڤیما وی یا پاشکه‌فتى .

هینژاو خودى ژى رازى مقداد مدحت به‌درخان، سه‌ر په‌رشتیا ژمارا ئیکى، هه‌تا ژمارا پینجى کره‌، پاشى پشتى چویه به‌ر دلوفانیا خودى برابى وی هینژا عبدالرحمن پاشا به‌درخان جه‌مى وی گرتیه‌ .

ئان هەر دو‌برا گه‌له‌ک سه‌ر ئیش و نه‌خوشى ب ديف فی رۆژنامى‌قه‌ دیتینه‌ سولطان عبدالحمیدو نوکه‌ریت خو ته‌خسیرى نه‌ دکسر بو‌گرتن و ئازار دانا ئان هەر دو‌برا، چونکى دو‌ژمنى کوردو په‌یفا کوردی بویه... گه‌له‌ک جارا داخواز ژ (خدیو)ى میسرى کره‌ کو مقداد مدحت و عبدالرحمن پاشای بگرت و بو‌وى بنیره‌ته‌ ئەستنبولى... له‌وما دى بینین ژماره‌ (1 - 5) ل میسرى ده‌رچویه، ژماره‌ (6 - 19) ل جنیف، ژماره‌ (20 - 23) دو‌باره ل قاهره‌، ژماره‌ (24) ل لندن، ژماره‌ (25 - 29) ل فولکستون، ژماره‌ (30 - 31) دو‌باره ل جنیف ده‌رچویه .

ئەف گه‌ریان و فه‌گوه‌ازتنا هه‌ ژ سالا 1898 - 1902

ئەز دېيۇم نە... چاپخانەك راستەقىنە بويە چونكى:

1 - ھەكە چاپخانانا كوردستانى وھەمى بيت، دۇنيا چاپخانانا ھلال و جۇئانا موسلمانا زى وھەمى بيت، ئەو چاپخانائىت رۇز نامىت؛ «الوطن»، «الزمان»، «مرأة الشرق»، «النيل» «المقطع»، زى وھەمى بن چونكى ھەمى دزى سلطان عبدالحميد بون، فۇججا بۇجى ئەفە ھەمى وھەمى نەبن بەس كوردستان وھەمى بيت! يا زانا ئەو زى كوزمانى فان دزى سلطان عبدالحميد دزوارترو دريۇتر بو ز رۇزناما كوردستانى.

2 - «قانون المطبوعات» فى ئىكى قەبول ناكەت، كو چاپمەنەيكە ل چاپخانەكى چاپ بيت بنافى ئىكا وھەمى، يان خەيالى، چونكى ب سانامى ئەو كارە دى ئاشكرا بيت، ل قاھىرە ھەمى بلا «10» چاپخانانا دوى دەمى دا ھەبن، ئايا گەلەك ب زەحمەتە حكومەتا ئوسمانى بزائىت كا رۇزناما كوردستانى ل كيش ھەر دەھا چاپ بويە؟

3 - دەرچوونا كوردستانى نەھىنى نەبو، ھەتا چاپخانانا وى نەھىنى بيت، بەلكوب ئاشكرا ناف و نىشانىت خو نقيسینە.

4 - دەمى كوردستان دزى سلطان عبدالحميد، رۇزنامىت دن زى ھەبون دزى سلطان عبدالحميد، كوھىشتا تىزتر و دزوارترو بون، ئايا ئەف رۇزنامە زى ل چاپخانائىت وھەمى د ھاتە چاپ كرن؟!

5 - ھەتارادەبەكاش ميسرى سەربەخويا خو وەلگرتبو، دەستى سلطان عبدالحميد ب زەحمەت د گەبىشتى.

6 - بۇزىما ئىنگلىزى ل وى دەمى ل ميسرى بو بەرژەوندىا خو، دەرگەھ بو «معارض» توركى فەكر بوب ئاشكراى ھارىكارىا فى معارضى دكر.

ز لائى زمانى كوردىفە. ئەف رۇزنامە ب زارى مەلاىى جزىرى دەرچوويەوب زمانەكى پاك و فەشەنگە لاپەرىت كوردستانى نەخشاندىنەوب تىپىت عەرەبى وب رىئىسا فارسى ھاتىە نقيسین.

يەنى ل شوينا (و، سە، ى) بوروسەرو ژىر بو دانايىنە بو نمۇنە:

«خودى» نقيسەيە «خۇدى»، «كرين» نقيسىيە «كرن»، «لكودەرى» نقيسىيە «لكودرى».

دىسان تىيا ھمزە «ك» بكار نە ھىنايە، وەك:

شوينا «ئاف» نقيسىيە «آف»، «ئەز» نقيسىيە «از»، تىپىت كوردى وەك «پ»، «ف»، «گ»، «ز»، «ج» بكارھىنايىنە بو نمۇنە:

ژمارە - 1 - ل3 «ژاپونىا»، «مروشان»، «نئىگىن»، «ژىمل»، «بازىر» لى گەلەك جارا تىيا عەرەبى يا «ظ» ل شوينا «ژ» يا كوردى بكارھىنايە، وەك:

ژمارە - 1 - ل3 «ظاروئىن خوە»، ل شوينا «زاروئىن خوە» نقيسىيە، «دظانن» ل شوينا «دزانن» نقيسىيە.

دىسان ل شوينا «ت» يا كوردى «ط» يا عەرەبى بكارھىنايە، وەك: «طوب» ل شوينا «توب»، «بوطان» ل شوينا «بوتان».

ھندە جارا ل شوينا «ف»، «و» دانايە، وەك:

ژمارە - 1 - ل2، ل شوينا «دوو ھەيفا» نقيسىيە «دوو ھىوا». تىيا «ل» جودا نە نقيسىيە، بو نمۇنە:

ژمارە - 1 - ل3 «لمصرى» شوينا «ل مصرى»، «لمصحفا شريفدا» شوينا «ل مصحففا شريفدا نقيسىيە». ئامرازىت كوئىت كو فى رۇزنامى بكارھىنايىن ئامرازى «ان» مشە تىدا ھاتىە پىشتى «ن» زى فەكرى، «دین زى د حالەتى ئىضافى دا بكارھىنايە، وەك:

ژمارە - 1 - ل3 «دە جارا»، «طوب و تىنگا»، «گردا» بو «ين»، وەك:

«بازىرىن خوە»، «علمائىن گردا»، ئامرازى «يد» تىدا نە ھاتىە، كول بايزىدو ھەكارىا بكاردىت.

ئامرازىت پىئوئى وەك، «لە، بە» كو نھول كرمانجىا ژىرى بكارتىن مشە بكار ھاتىنە.

وەكى ھەر نقيسینەكا كلاسكى لاپەرىت فى رۇزنامى دېرن ژ پەيقتى عەرەبى، بو نمۇنە:

ژماره - 1 - ل 3 گهلی عولماو میرو ئاغایین کوردا
هون ههمی فصل و فصلی من دزانن، جدی من
حضرت

ژ لایمی میژووی شه، ل دیف چاخ و دهمی خوئی
رؤژنامی ته خیسیری نه کریه، ههتا هم دکارین بیژین
ژیده ره کا گرنگه بو نفیسه فان و میژووفانیت کورد.

بابه تیت میژووی تیت کود فی رؤژنامی دا هاتین
گهله کن ژ وانا، بابته ک جوان و دریز، سی جارا هاتیه
ل سر (صلاح الدین الایوبی) و بنه مالا وئی.

دیسان گهله ک جاران ل سر میریت جزیرا بوتان
ئاخفتیه و نافییت وان برینه و توخمی وان دیار کریه، لی به
داخه وه گهله ک جارا ئارمانج نه ههنگافتیه بو نمونه
دیژیت:

(گهلی عولماو میرو ئاغایین کوردا، هون ههمی اصل و
نهللی من دزانن، جدی من حضرت (خالد ابن ولیده؟)
عشیرا مه بوطنان شوهرتا نه سلا مه عزیزانن . . .).⁽¹²⁾

ب راست نهوژانا دیار کریه کو خالد کورئی ولید چ که سی
ب پشت خوئه نه هیلایه، واتا ئوجاخ کور بویه، له وما
میژووفان دیژن شه بنه مالا به درخانیان نا گهته خالدی

کورئی وه لید ه لکو، دگه هنه عه شیره تا (خالیتیا -
خولدییا).⁽¹³⁾ ههروه سا دو جارا ل سر کوشتنا ئه رمینیا و
چه تیت سولطان عبدالحمید ئاخفتیه، د فان ههردو
گوتارادا دیار کریه بو ههمی جیهانی کو هه چهنده هنده ک
کوردان دهست دگه ل فی کوشتنی دا هه بویه، لی کورد چ
جارا نه بوینه دوژمنیت ئه رمینی یاو نابن دوژمنیت وان، له وما
کورد ب فی کریاری بهرپرسیار نین ههروه سا هیرشا دبه ته
سر سولطان عبدالحمیدو چه تیت وی، ئو گازی کوردان
دکته کو دهستی هاریکاری ژ ئه رمینارا دریز کن.

هاوسوزیا فی رؤژنامی گه یشته هندی ههتا عبدالرحمن

پاشای حاشایی. ل کورئی خوبکته، چونکی پشداری د
کوشتنا ئه رمینی یادا کریو.

ل سر فی کوشتنی میجر نوئیل دیژیت:

(ناتوانین چاو له و راستی به، بهوشین که ژماره ک له
کورده کان به شداری یان له کوشتاری ئه رمه نیه کاندای کورده،
به لام (راستی به که رووتی) تریش هه به که ئو کوردانه
که من، ئو کورده وان ههش له وانا وه دور نین، به لام وه رنه
ته ماشای دهوله تیکی گه وه بکن که لپرساوی ئیش و
کاری ولایتیک بی ودهسه لاتی دین و دونیا بی بوخوی زهوت
کردی، شوره بی نیه بو ئه وه دهوله ته ئوتوکراتی و سته مکاره
سهر برین و قه سابخانه ی ئه رمه نیه کان بکات به شتیکی
ئاسایی و نه ک هه ره ئه مهش به لکوبه ئه رکیکی پسرۆزی
دابنیت!! له کومه لگایه کی خیله کی دواکه توودا که زوربه ی
کوریرو نه خوینده وار بیت، فه رمانیکی ره سمی وه ها چون
ئه نجام ئه دریت، وه موو شتیکی چون ئاسایی نابیت)⁽¹⁴⁾

پاشی دیژیت:

(ئو کوردانه ی که به شدار بون له کوشتاری ئه رمینه کان
له دیر زه مانه وه ههست ناکه ن که کوردن و ده ماری
نه ته وایه تیات خه ساوه . . .).⁽¹⁵⁾

هوسا بو مه روون دبیت کو کورد بی گونه هن دئی
قه سابخانای دا چونکی:

أ - سولطان عبدالحمید ل پشت فی کوشتاری راهه ستا
بو، هه ره بو ئه ف قوبحه ته راست کری، داکو جهی
کورسیکا خو قایم بکته و بیژته ئه وریا ته ماشا که ن،
کوردن وه کو وه حشا ئه رمنا دکورن!!⁽¹⁶⁾

ب - کوردیت د فی قه سبخانای دا به شدار دبون،
چه تیت سولطان عبدالحمید بون و ده مارا کوردینی ژ وان
کیم بو، ژ بهر هه ره گه ره کئی بیت.

ج - کورد ههمی ل پشتا ئه رمنا راهه ستان و فه هه واندن و
مل ب ملی فه شهرد گه ل تورکا دکرن، ههروه سا گهله ک
ئازار ب دهستی تورکان دیتن سه خمه راتی پارستنا ئه رمنا
میجر نوئیل دیژیت:

له هه مان دى دا ئه رمه نيه كى قژ خاوى له بله بانى زمان
 لوسمان بينى، كابرا كه وته ستايش و پيا هه لدانى كوردان .
 چونكه ئه وان له چنگى تور كه كان رزگاريان كرد بو،
 نه يان هيشتسو سه رى بېرن، ناوى «گرېگور پار لاکيام»
 بو، له مه رعه شه وه هاتبو وه ئه وى، حه سه ن ئاهاى باوكى
 «فاسق» كه په كى ك بو له سه رۆ كه گه وه كانى سينا ميللى،
 له كوشتارى سالى 1895 دا رزگارى كرد بو. (17)
 دېسان مارك ساھكى دېژىت:

(تاھو ئاھا به دوور و درىزى بوى باسى كردين كه چون
 هۆزه كه ل په نای ئه رمه نيه كانى داوه وه له چنگى مردن
 رزگارى كر بون. . كه ئه قسه رو كار به ده سه ته تور كه كان،
 هه لوئىستى خانه دانى و مرو فانه ي كورديان زانى به رامبه رى.
 ئه رمه نى يه كان به په له فه رمانيان ده ر كرد كه
 ئه رمه نى په كان و كورده كانىشى سزا بدرين اا. (18)
 دېسان له سه ر پى لانه كا ده وه تى نفىسى په دېژىت:
 (ده وه تىن مه زن دڤىت كوردستانى بده ن ئه رمىنا. .)
 دپاره ئه ف پى لانه جه نى مه ترسىا كوردان بو په له وما شاعىرى
 كورد حاجى قادر ده نگی خو بلند كرى وه دېژىت:

خاھى جزىرو بو تان په عنى وه لائى كوردان
 سه د حه يف و سه د مخا بن ده كه ن په ئه رمه نستان (19)
 .
 بى گومان كورد دژى هندى نه بوينه كو ئه رمه ن بينه
 ده ولت، به لكو دژى هندى بوينه كو كوردستان ييت
 پارچه په ك ژ فى ده وه تى، له وما كوردا ب هوشيارى و گومان
 به رى خو دا به فى ده وه تى چونكى دا ل شه رگه هى
 كوردستانى هپته دانن.
 مېجر نوئىل دېژىت:
 (چالئ مه ب ئىكى ئه رمن كه ت ئه م دگه ل ئاخفتين به
 توندى نرى:
 (كورد كى په ؟ ئىنگلىز كى په ؟ ته نها ئه رمه نه و ئه رمن، له
 دوا رۆژىكى نزىكدا ده بپته گه وه رى ئه م وولاته اا). (20)

پاشى دېژىت:

(ئه رمنى يه كان زى ره كانه بلاويان ده كروه، كه پى وسته
 هه موو په يمان و په يوه نده يه كى نيو ده وه تان، له سه ر ئه م
 بناغه به دا بترىت كه ده وه تىكى ئه رمنى بنىات بترىت). (21)
 ژبلى ده نگی و باسىت كوردو كوردستانى هه وال و
 ده نگی و باسىت ژ ده رفه ي كوردستانى ژى به لافه كرى نه،
 وه ك ده نگی و باسىت شه رى سوادنى و مى سه رى، شه رى
 ئه مرىكا و ئه سپانیا، شه رى يونان و توركان . . .
 هه روه سا گو تاره ك ل سه ر ده وه تا ئه مه وى ل ئه ندلسى
 به لافه كرى وه گه له ك تشىت تر. . . .

ژ لائى ئه ده بى كورد بپه ؛ هه ر ژ ژمارا دووى ئه ده ست
 ها فتى به به لافه كرنا شاكارنى خانى (مهم و زىن) ئى هه روه سا
 مېژ ووا مرنا شاعىرى مه زن (حاجى قادرى كو بى) ب
 راستى نفىسى په كو سالا (1897) په .

به رى سالا 1972، يان به رى دپتتا كوردستانى كه سى
 ژ نفىسه فان و مېژ ووفانىت كورد ب دروستى نه دزانى كا
 (حاجى قادر) كه نگی مرىه، هنده كا ب سالا 1895 -
 1894 - 1896 دا قه لم، لئى به داخه وه هه تا كو نه و ژى
 هنده ك ب دروستى نا نفىسىن اا (22)

ده ربارا فى گو تى كوردستانى دژمارا (3) دا نفىسى په :
 (عالمه ك ژ سورا هه بى سالا دى وه فات كر، ره حمه تا
 خودى لى به، خودى گو هين وى بغفرى نه، نالئى وى (حاجى
 عبدا لقادر) بى، ئه ف مرو فه د ساخيا خو وه دا گه له ك خه بتى
 ده ر حه قا عه لماندنا عى لم و مه عرى فتى را، گه له ك به يت و
 ئه شعارىن كرمانجى د نفىسى، رى دكر وه لائى خو ه سورا،
 عه زمانى وى، عه زمانى سورا به، له وما كورد حه مى فى
 عه زمانى نزانن، پش تا كنى سا مهم و زىنى دا بخه ت ده ستى
 خو ه هنده به يت نفىسى نه تىر كا من ئه و ئه بى ات لئى
 جرى ده بى دا نفىسىن وه كى بدقه ت بى خوندن مه عنا وان
 خوش تىت فه هم كرن؛

قهولنی خوشیا ته گزنه معتاد
روحانیا باب و کال و لهجداد
بلی هندی ته گر نهو شاد
بهیپوینا دهولتا ته گش بت
قاسی تو هه بی دلی ته خوش بت

هروهسا چند گوتانیت هیزا و بها ل سهر خودی ژنی
رازی (یوسف ضیاءالدین) وی و کتیبیا وی (الهدیه الحمیدیه
في اللغة الكردية) هاتینه، دبیژیت:

(من خالدي ههه لقدسا شريف، بهك ژ فان خوین
فضل و کهرم) (شیخ یوسف ضیاءالدین پاشایه) خودی
عمرتی وی دریزو عیلمی وی زیده بکه.

بهری شهش سالا کتیبهک چیکریه نافنی فی کتیبی
(الهدیه الحمیدیه في اللغة الكردية). ئەف کتیبه وهک
عهه بی ی بهحئا قواعدین عهزمانی کرمانجی دکه، الوغاتین
کرمانجی هه می گهاندنه ههف، دفتی کتیبیده نفیسی به.

مالا وی ئافا ئەساسهک ژ عهزمانی کرمانجارا دانی، ئەز
هیفی دکم کو عوله ماو میرو یاشائین کوردا قازانجی ژ فی
کتیبی بکهن، گه لهک کتیبهک قهنجه، عوله مایین کوردارا
لازمه کو ئەو ژی ژ عهزمانین خهرا تشتکی بنفیسین).⁽²³⁾

هه چهنده ئەف رۆژنامه، رۆژنامه به کا رامیاری بویه،
لی گه لهک ئایاتین قورئانا پیروژو گوتنیت پیغه مبهری ل سهر
خوندن و نفیسینی ل سهر لاپه ریت فی رۆژنامی هاتینه
به لافه کرن، هنده جارا ژی بو خو کرینه په رده و پشت وئی
په ردی مبهسته کا سیاسی ده بریره، چونکی مبهسته ژ
فان ئایات و هه دیتا هوشیار کرنا میلله تی کورد بویه، ئەفه
ژی هندهک ژ وان ئایات و هه دیتا:

«العلماء ورثة الانبياء»، «العلم علمان علم الأبدان
وعلم الأديان» و«الكاسب حبيب الله»، «وجاهدوا في سبيل
الله»، «اطلبوا العلم ولو كان في الصين»، «اطلبوا العلم
من المهد الى اللحد»... هتد.

زه مانه ره سمی جارانی نه ماوه
چراغی ناظم و مونسلی کوژاوه
له دهوری ئیمه رومان و جهه ریده
ئه گه رچی مه قصه ده زانین باوه
ئه مان قه دری پزانتن ئەم کتیبه
له و دونیا ئیسته کنی هه متاوی نه ماوه
له ئەه بیانی هه پانی شیخی خانسی
له سهر نوسخه ی هه تی ئەو نووسراوه
له لای ئەه پایی خو ی بو قه درو قه مهت
عه زینه ی گه وه ره و کیسه ی دراوه
له مه جموعی دووه ل سوران و بوتان
له سایه ی ئەم کتیبه ناسراوه
له کوردان هه پیری حاجی و شیخی خانسی
ئه ساسی نه ظمی کوردی دانه ناوه

هۆزانهک دی ل بن نافنی (لاوی شیخ ا - فتاح) فه هاتیه
به لافه کرن، ئەف هۆزانه ژ شامی وه کو پیروژ بابه کنی بو فی
رۆژنامی شانديه، ئەف ژی ده قی وی به:

پیروژ ژ تهرا هزار جارا
ئهف دهنگه نهو لئاف یارا
مزگینیا فی جریده یا قهنج
شاباش دبتن چقا هه بت گهنج
ئهف شوغلی مهزن ته کریه بدعهت
جارا عهولی ته کریه هیمهت
ئهف ره هههرا قهنج ته دانسی بنیاد
کرمانج هه می ته گزنه ئیرشاد
فی مه عریفه تی توجا نه هیله
دائم ژ تهرا موعین ره سوله
رۆژا کو جریده تیته بازار
ههر دهه دبیته میثالی بازار
چقا هه بتن ل شهری ئەکراد

- «كوردستان یەكەمین رۆژنامەى كوردى 1898 - 1902» بە دوو هەفتە جارێك لە چوار لاپەرى (50, 25 - 50, 32سم) ی دا دەرئەچوو.⁽²⁹⁾
- بەلێ یا راست ئەف رۆژنامە یە ب هەمى ژماریت خوێهە دوو هەفتیا جارەكی دەرئەچوو! بەلكو هەر ژمارە (1) هەتا (24) هەرپازدە رۆژا جارەكی دەرچوو، بەلێ هەر ژمارە (25 - 31) نفیسی یه:
- كردستان هەیفی جارەكی دەرئەكەهە جەریدە یا كوردیە).
- 8 - د. كامیران بەدرخان پشدارى د دەرئیخستنا فی رۆژنامی دا نە كریه،⁽³⁰⁾ چونكى وی دەمی هیشتا منداڵ بو، سالا (1895) ژ دایك بویه ئورۆژناما كوردستانی سالا (1898 - 1902) دەرچوو.
- 9 - ئەف رۆژنامە سالا 1898 دەرچوو، نەكو هندەك ب خەلەتی هەتا نەهۆ بو دچن وەكو هیژا عبدالرحمن زەبیحی كوسالا 1977، د قاموسا زمانى كوردی دا، بەرگی یەكەم، لاپەرە (7) دبئیوت:
- (كە بۆ یەكەم جار سالی 1897 رۆژنامەى «كوردستان» دەرچوو).

ژیدەر و پەراوێز

- 1 - بنیره، تیگەبشتنی راستی، شوینی لە رۆژنامەگەری كوردیدا، د. كەمال مەزھەر ئەحمەد، بەغدا، 1978، ل 56 - 57.
- 2 - هەمان ژیدەر.
- 3 - رۆژنامەیا عیراقی ژمارە (2509) رۆژا 30 نیسانی 1984.

- 1 - هەمى گوتارو نفیسینت فی رۆژنامی ژ لاینی مقدار مدحت بەدرخان و برایی وی عبدالرحمن پاشای هاتینه نفیسین، ژبلی ژمارە (21) گوتارەك بنافی (عمر خوزی) ب زمانى تورکی هاتیه، دیسان ژمارە (22) گوتارەك دی ب تورکی ل بن نافی (رؤف قوللری) هاتیه دگەل هندەك ناما و تقریفا ژى بۆژ سولیمانى و موسلى و شامى و دیاربكرى و ئەرئە هاتینه.
- لێ چ گوتارو نفیسین ل بن نافی قوتابیت زانكویان نەهاتینه بەلافە كرن.⁽²⁴⁾
- 2 - گەلەك ل سەر بنەمالا میرو بەگیت بوتان ئاخفتیه و پەسنا وان کریه، دیسان هەر گازیهك و هاوارەك ژ وان را شانديه، بەلێ دەمی گازی میرو بەگا دكەت، دفتیت ئەم ب زانین بەرى پەختی لى بگرین، كوسەرۆكیت بزوتنا كوردی بەگە و میربوینه، خواندن و نفیسین ژى دناف وان دا بەلافە بویه، كار كرنا وان ل سەر خەلكی گەلەك بویه. . لەوما كوردستانی بەرى خوێدا بو وان، چونكى خاسیەتیت نیشتمان پەرورەرى ددلی وان میرادا هەبو.
- 3 - یەكەمین ژمارەیا فی رۆژنامی ل قاهیره دەرچویه پاشى ل جنیف و لئندن و فولكستون و دویارە ل قاهیره و جنیف دەرچویه، لى چ جار ل ئیستنبول دەرئەچویه.⁽²⁵⁾
- 4 - ژ ماریت فی رۆژنامی بیت هەتا نەهۆ نە هاتینه دیتن، ژمارە (10 - 12 - 17 - 18 - 19) بەلێ ژمارە (8) و (9)؛ هەردو دناف ژماریت دن دا هەنە.⁽²⁶⁾
- 5 - رۆژنامەیا كوردی بنافی كوردستانی سالا 1916 - 1919 ب سەرۆكاتیا (محمد شفیق ارواس) دەرچویه، وەلێ وەنەبیت كوردستانا قاهیره بیت.⁽²⁷⁾
- 6 - ئریا بەدرخان پاشا چ جار نەبویه سەر نفیسەرى فی رۆژنامی.⁽²⁸⁾

دبیزیت (عەلی تەرموکی) یەكەمین كەسە ریزمانا كوردی
نقیسی.

24 - هندهكا وەسا زانیە كو قوتاینت كورد ل زانكو (قاهیره) و
ئەستبۆلی پشداریا د نقیسنا فی رۆژنامی دا كری!! بئیره
هاوكاری ژماره (734) رۆژا 19/4/1984، هەروەسا بئیره،
رۆژنامهگەری كوردی، جبار جباری، 1970، ل 64.

25 - محمد ئەمین زەکی و محمد عەلی عەونی بۆ هەندی
چووینە كو ئەف رۆژنامه یا ل ئەستبۆلی ژى دەرچوی.

26 - د رۆژناما عیراقی دا، ژماره (2509) رۆژا
1984/4/30 ب زمانی عەرەبی چەند گوتهك ژزار دەفی
هیزا (عبدالستار طه شریف) د بیژیت:

دەمی ئەول تورکیا - عبدالستار - چافیت وی ب دۆژماریت
نە دیتی كەفتن ژماره (8) و (9) بون.

27 - جریدة العراق، (4) تەموز، 1984، هەروەسا جریدة
العراق ژماره (2509) 3 نیسان، 1984.

28 - محمد ئەمین زەکی، دبیزیت: لقی دوماهی (كوردستان)
ل بن نافی (شریا بەدرخان) دەرچوو، ئەفە ژى ژ خودی ژى
رازی (محمد علی عونی) وەرگریه.

29 - كوردستان یەكەمین رۆژنامەى كوردی (1898 -
1902)...

30 - د گۆشارا كاروان دا ژماره (14) سالا 1983، پینزانی
ئالیخان گوتارەك ل سەر پرفیسور کامیران بەدرخان نقیسی یە
دبیزیت:

(هەروەسا د. کامیران بەدرخان دژایانا خوهدا گەلەك بزاف و
خەبات كری ژبوو رۆژنامەگەریا كوردی و ساخ كرنا پەیفا
رەسەنا كوردی ژماره (2): یا رۆژناما كوردستان 1898، مقداد
مدحت بەدرخان هەتا ژمارا دویماهیكى كو ژماره (30 - 31)
بون ل جنیف دەرکەتی، د. کامیران هاریگاری كروب رتی
ئیخست!!).

تیبینی:

ئەفە دەقی وی نقیسینی یە، یاكو
ل رۆژا 11/3/1985 ل كۆرەكى
ئەدەبی، ل دەوكی هاتیه خواندن.

4 - تیگە یشتنی راستی هەمان ژیدەر.

5 - (كوردستان یەكەمین رۆژنامەى كوردی، 1898 -

1902) كۆكردنەو و پێشەكى د. كەمال فواد، بەغدا، 1972.

6 - یاداشتەكانی میجرنوئیل، لە كوردستان، وەرگیرانی:

حسین ئەحمەد جاف و حسین عثمان نیرگەزەجاری، بەغدا،
1984 ل 88 - 89.

7 - هەمان ژیدەر.

8 - هەمان ژیدەر.

9 - تیگە یشتنی راستی هەمان ژیدەر.

10 - هەمان ژیدەر.

11 - هەمان ژیدەر.

12 - ژماره (1)، كوردستان یەكەمین رۆژنامەى كوردی -

13 - خلاصە تاریخ كردو كردستان، ل 395 قاهیره 1939

ترجمة محمد علی عونی، هەروەسا بئیره یاداشتەكانی
میجرنوئیل، ل 215، بەغدا، 1984.

14 - یاداشتەكانی، هەمان ژیدەر ل 88.

15 - هەمان ژیدەر.

16 - كوردستان خلال الحرب العالمية الأولى، د. كەمال
مەزھەر، بەغدا، 1977، ل 230 - 301.

17 - یاداشتەكانی هەمان ژیدەر.

18 - هەمان ژیدەر.

19 - دیوانی حاجی قادری كویی هەولیر، 1969، ل 43.

20 - یاداشتەكان هەمان ژیدەر، ل 19.

21 - هەمان ژیدەر.

22 - د رۆژنا عیراق دا ژماره (2725) رۆژا 16/2/1985،

جەلال زنگابادی مرنا حاجی قادر ب سالا (1892) دایه
قەلم!!

23 - هەر وەكى مقداد مدحت بەدرخان، گوھ ل ریزمانا
عەلی تەرماخى نە بویه، نەخودا بەحسنى وى كەت.

چونكى پيش كتيبا (الهدية الحميدية في اللغة الكردية) دا

ل سەر ریزمانا كوردی هاتیه نقیسین، لی (تومابو) د كتیبا خودا

(د گەل كوردان) دا، نافی زانسلی د لاپەری (145) دا بریه،

هەروەسا میژوووفان محمد ئەمین زەکی د لاپەری (353) دا،